

---

# KÖNYVEK

---

IVÁN-SZŰR ZSÓFIA

szurzsofia@gmail.com

ORCID: 0009-0002-3550-1481

Hans-Ulrich GUMBRECHT. *Prose of the World: Denis Diderot and the Periphery of Enlightenment*. Stanford, California: Stanford University Press, 2021.

Hans-Ulrich Gumbrecht *Prose of the World. Denis Diderot and the Periphery of Enlightenment* című – eredetileg 2020-ban német nyelven megjelent – könyvét a szerző Diderot írásaihoz fűződő több mint ötven éve tartó mély kapcsolata ihlette. A kaliforniai Stanford egyetem emeritus irodalmár és filozófus professzorának tulajdonképpen már a pályaválasztásához is nagyban hozzájárult a 18. századi francia filozófus-író munkássága. Kettejük első „találkozására” az 1960-as években a párizsi Boulevard Saint-Germain-en került sor, ahol Gumbrecht diákként gyakorta sétált el Diderot bronzszobra előtt. Gumbrecht saját bevallása szerint a filozófus zöldesen fénylő arcán bujkáló mosoly nagyban hozzájárult ahhoz, hogy felvegye élete legelső Diderot-kursusát. A könyv címe kifejezetten zavarba ejtő. Eddigi tudásunk alapján jogosan merülhet fel a kérdés: miként helyezhető az egyik legismertebb 18. századi filozófus, esszéíró, művészetkritikus a felvilágosodás perifériájára? A könyv ezt a kérdést szándékozik megválaszolni.

Diderot-t már a 19. századtól gyakran támadták azzal, hogy széleskörű munkásságában nincs filozófiai rendszer. 1875-ben például a Garnier-testvérek egy komplett Diderot-életmű kiadását tervezték, ám a kritikus Jules Amédée Barbey d’Aurevilly ellenezte a tervet, s kijelentette, hogy Diderot esetében valódi filozófiáról nem, legfeljebb filozófiai szenvedélyről beszélhetünk. 1948-ban, *Linguistics and Literary History* című könyvében Leo Spitzer egy egész fejezetet szentelt Diderot írásainak, így kezelt feltárni a bennük rejlő

ritmikusságot, mindazonáltal végül ő is csupán a filozófiai rendszer hiányát erősítette meg. Az utóbbi fél évszázadban megjelent részletes életrajzi művek Diderot életének mozgatórugóiról adtak képet, a szinte megszámlálhatatlan – egyetlen olvasó számára befogadhatatlan mennyiségű – könyv és tanulmány pedig az író munkásságának egy-egy részterületével foglalkozott. Jean Starobinski 2012-ben negyven év kutatási eredményeit összefoglaló tanulmánygyűjteményt publikált a beszédes *Diderot, un diable de ramage* címmel. Az esszégyűjtemény Diderot gondolkodásának és írásmódjának kulcsfontosságú aspektusaira összpontosít, de nem tekinthető szisztematikus műnek. Ezen tudományos előzmények ismeretében Hans-Ulrich Gumbrecht olyan kihívást vállalt, amit előtte senki: Diderot életét és komplex munkásságát feldolgozó, átfogóan elemző mű megírását tűzi ki céljául. A felvilágosodás perifériájának egzisztenciális kérdéseivel foglalkozik, és mindközben igyekszik feltárni a Diderot írásaihoz fűződő – saját szavaival élve – mély és feltétel nélküli rokonszenvének okait. Diderot legfontosabbnak ítélt műveit elemezve keresi a filozófus, író, műkritikus helyét a 18. század szellemi örökségében. Gumbrecht a fizikai észlelés és a fogalmi tapasztalat közötti feszültség okait kutatja; Lichtenberg, Goya és Mozart ismeretelméleti elgondolásait és alkotói stílusát párhuzamba állítva, műveikre hivatkozva azt kívánja bemutatni, hogyan tartozott Diderot a korszak fősodrán kívüli intellektuális perifériához.

Gumbrecht egy – a szigorú filozófiai, művészetelméleti, irodalmi elemzésekhez szokott kutatói szemnek kifejezetten üdítő – olvasmányos életrajzi összefoglalóval kezdi könyvét, amelyben némileg paradox módon az önmagát leginkább visszahúzóóak leíró Diderot-ról a világ dolgaira nyitott, annak részleteiben elvesző társasági ember képe rajzolódik ki. A szerző már itt megjegyzi: ez a „radikális nyitottság” magában hordozza annak kockázatát, hogy Diderot könnyedén elvesz-

*Helikon* 69 (2023) 1

DOI: 10.57226/Hel.2023.1.12

szen a számára lenyűgöző részletekben. A korábbi kritikus nézetek fényében ő is kiemeli, hogy noha szövegeinek számát tekintve Diderot munkássága igazán megdöbbentő, de – Kanttal ellentétben – a francia filozófus valóban híján volt a szigorú munkarendnek. A könyv következő – talán még mindig felvezetésnek tekinthető – fejezetében a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy a hegeli filozófia rendszerében van-e helye Diderot írói stílusának és intellektuális világlátásának. Bár kijelenti, hogy Diderot munkájának Hegel gondolkodásában nincs szisztematikus helye, a vele kapcsolatos reakcióinak tükrében mégis egyértelmű, hogy mérvadóan bizonyult Hegel számára. A német filozófus számos olyan fogalmat használ Diderot gondolatainak és nézeteinek a saját rendszerébe illesztéséhez, amelyeket Gumbrecht – Hegel szövegeitől függetlenül is – később segítségül hív a francia író munkájának elemzéséhez. A további fejezetekben Gumbrecht – gondolatmenetét életrajzi elemekkel színesítve – Diderot több kulcsfontosságú írásának elemzését kínálja: a létezés ontológiáját a *Rameau unokaöccse*, az esetlegeség hatalmát a *Mindenmindegy Jakab*, a metabolizáló materializmust a *D'Alembert álma*, az ítéletalkotás és a jelenségek szingularitását a *Szalonok*, Diderot személyének kérdését pedig az *Enciklopédia* kapcsán vizsgálja. A könyv rövid, életrajzi vonatkozású zárófejezete keretként szolgál, és Diderot életének utolsó három, visszavonult évét mutatja be.

A *Prose of the World* alapján Diderot munkásságának helyét valóban a felvilágosodás perifériáján jelölhetjük ki, de ez a korábbi hitetlenkedést követően immáron jó érzéssel tölti el az olvasót. Munkásságának szigorú, tudományos besorolása, rendszerbe foglalása éppen azt venné el, ami mindannyiunk számára a legvonzóbb az műveiben.

Gumbrecht írása bátor és hiánypótló munka. Diderot levelezésének és műveinek együttes elemzése, az izgalmas életrajzi elemek olvashatóssá teszik a könyvet. A szerző vállalása egy monografikus igényű Diderot-tól szóló mű megírása volt, de az egyes fejezetek önállóan is hasznos adalékkul szolgálhatnak a Diderot-kutatásokhoz. A felvilágosodás irodalmával és filozófiájával foglalkozó kutatók számára érdemesnek és fontosnak találjuk a könyv beszerzését.

TURAI ESZTER

turaieszti@gmail.com

ORCID : 0000-0002-0599-3158

Małgorzata SOKOŁOWICZ et Izabella ZATORSKA, sous la direction de. *Chroniqueur, Philosophe, Artiste. Figures du voyageur dans la littérature aux 18<sup>e</sup>-19<sup>e</sup> siècles*. Varsovie: Presses de l'Université de Varsovie, 2021. 205.

Ez az utazó alakjának sokféleségét bemutató tanulmánykötet tizenkét kutató írásait tartalmazza. Célja, hogy rendszerezze és elemezze az utazó 18–19. századi, különböző műfajú irodalmi szövegekben megjelenő ábrázolásmódjait. Amint a kiadvány szerkesztői, Małgorzata Sokołowicz és Izabella Zatorska – a Varsói Egyetem Romanisztika Tanszékének oktatói – a bevezetőben megállapítják, az utazási irodalom napjainkban dinamikusan fejlődő kutatási terület, amelyhez jelen kötet is hozzá kíván járulni. A szerkesztők három, a 18–19. századi irodalomban gyakran megjelenő utazótípust emelnek ki: a *krónikást*, a *filozófust* és a *művészt*. A kiadvány négy részre tagolódik, amelyek mindegyike három tanulmányt tartalmaz, a kötet végén pedig a szerzők bemutatása olvasható.

Az első rész, amelynek címe: „Az utazó, hű krónikás vagy szélhámos?” az utazó helyzetével és az utazás során szerzett tapasztalataival foglalkozik. Az itt olvasható tanulmányok azt vizsgálják, hogy az utazó hazudik-e, megszépíti-e elbeszélését annak érdekében, hogy az általa elmesélt történet érdekesebbnek tűnjön. Jean-Michel Racault írása Denis Diderot – Raynal abbé *A két India története (Histoire de deux Indes)* című művéhez fűzött – megjegyzéseit vizsgálja, és bemutatja, hogyan alakult át az utazó helyzetének megítélése a felvilágosodás korában. Az utazást, amelyet korábban a fiatalok nevelésében betöltött szerepe miatt méltányoltak, a 18. század folyamán erőteljes kritika éri: a tanulmány Diderot szövegein keresztül rávilágít az utazó állapotának alapvetően „immorális” mivoltára. Ez a kifejezés úgy értendő, hogy amit az utazó feljegyzéseiben olvasunk, nem feltétlenül fedti az igazságot. A következő tanulmányban ismét ez a fajta utazó tűnik fel, ezúttal Prévost abbé *Histoire générale des voyages* című tizenöt kötetes munkája bevezetőjének vizsgálatán keresztül. Szerzője, Sylviane Albertan-Coppola az utazó hármas célkitűzésére összpontosít, ezek a követ-